

WEIDEOGELBESCHERMING IN HET KROMME RIJNGEBIED IN 2003

Frits Franssen

De samenvoeging van de weidevogelwerkgroepen Houten, Nieuwegein, Utrechtstad en Werkhoven heeft geleid tot de weidevogelwerkgroep *Kromme Rijn* met een aaneengesloten gebied, dat het centrale deel van de provincie Utrecht van noord naar zuid beslaat. Dit betekent een voordeel voor de groeps grootte en verzameling van gegevens over een groot areaal, waardoor betere conclusies te trekken zijn op basis van wat er in het veld gebeurt, met het oog op voortgaande ontwikkelingen. Inbedding van de weidevogelbeschermingsactiviteiten in de structuur van de provinciale Vogelwacht Utrecht levert de organisatorische en financieel-technische randvoorwaarden, waardoor de voortzetting van de vrijwillige weidevogelbescherming in dit deel van de provincie op langere termijn gewaarborgd wordt, na de mogelijke beëindiging van de landelijke/provinciale begeleiding van weidevogelbescherming.

Kievitsnest – Frits Franssen

Half april 2003 lanceerden Vogelbescherming Nederland en de landelijke koepel van agrarische natuurverenigingen BoerenNatuur de campagne *Nederland – Gruttoland, houd de grutto in het gras*. Doel van de campagne was, met de grutto als boegbeeld, informatie over weidevogels te verstrekken aan een breed publiek en het opvoeren van de druk op beleidsmakers en politici, om verbetering in de leefomgeving van de grutto te bewerkstelligen. Achterliggende gedachte hierbij is dat verbeteringen in de habitat voor de grutto, als de meest kritische algemene weidevogelsoort, ook ten goede komen aan minder kritische soorten, waarmee in

het gunstigste geval een stabiele en gezonde populatie weidevogels in de Nederlandse graslanden wordt bewerkstelligd. Omdat aandacht voor de weidevogelbescherming nooit kwaad kan, hebben ook de regio's Houten en Utrecht-stad van de werkgroep Kromme Rijn meegewerkt aan de landelijke Gruttodag, die samenviel met de landelijke fietsdag.

Al die aandacht voor de weidevogels komt op een moment dat een aantal voor de weidevogels ongunstige ontwikkelingen samenvalt. Een daarvan is de nieuwe flora- en faunawet, die mede onder druk van Vogelbescherming Nederland tot stand is gekomen. Deze wet, die in beginsel een krachtig instrument leverde om verstoring van broedende vogels aan banden te leggen, begint een aantal ongewenste neveneffecten te vertonen (zie verderop).

Een andere ontwikkeling is die van de natuurbetaling via de agrarische natuurverenigingen, voor natuurbescherming op het boerenbedrijf (Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer, SAN). Deze regeling betreft niet alleen weidevogellegfels, maar ook bedreigde planten- en diersoorten. De werkgroepen voor weidevogelbescherming spelen een belangrijke rol in de natuurbetaling, in de zin dat ze nesten lokaliseren en monitoren tot de uitkomst ervan, waarmee een controlemechanisme werd ingevoerd in de natuurbetalingsregeling. Het monitoren van weidevogelbroedsels veroorzaakt echter verstoring, ook op tijden dat dit strikt genomen niet nodig zou zijn. Een kritische zelf-evaluatie lijkt op zijn plaats.

Resultaten

Het afgelopen seizoen werden 1268 legsels gevonden van 11 weidvogelsoorten op 1508 hectares, door 93 vrijwilligers. Van die 1268 legsels werden 333 nesten (26,3%) daadwerkelijk beschermd tijdens agrarische werkzaamheden en tegen vertrappen door beweiding (tabel 1).

Bouwland		BM	GB	NB	OM	OV	PE	RS	ZP
Kievit	220	42	14			17	72	25	50
Kleine plevier	1					1			
Scholekster	11	2	1			2	3	1	2
Grasland									
Grutto	15			4	11				
Kievit	72	3		28	18			23	
Kuifeend	2				2				
Scholekster	3				3				
Slobeend	2	1			1				
Tureluur	7			2	5				
Totaal	333	48	15	34	40	20	75	49	52
% van totaal		14,4	4,5	10,2	12,0	6,0	22,5	14,7	15,6

Tabel 1 Beschermingsactiviteiten 2003.

BM = Bij bemesten, GB = Bij gewasbescherming, NB = Bij beweiden,
OM = Bij maaien, OV = Bij overige activiteiten, PE = Bij ploegen en/of eggen,
RS = Bij rollen en/of slepen, ZP = Bij zaaien of poten.

Van het totaal van 1268 nesten ging 19,6% (248 nesten) verloren door verschillende oorzaken: 2% werd door vee vertrapt, 3,2% ging verloren tijdens werkzaamheden, 25% werd verlaten en maar liefst 54% ging verloren door predatie tegen 4% in 2002. Van 15,7% van de verloren gegane legsels is geen verliesoorzaak bekend.

Het verlies aan nesten schommelt over de jaren rond de 20% en is daarmee vrij constant. Het totaal aantal gevonden nesten is echter gestaag toegenomen over de laatste jaren, ondanks gelijkblijvende aantallen hectares (tabel 2 en grafiek 1).

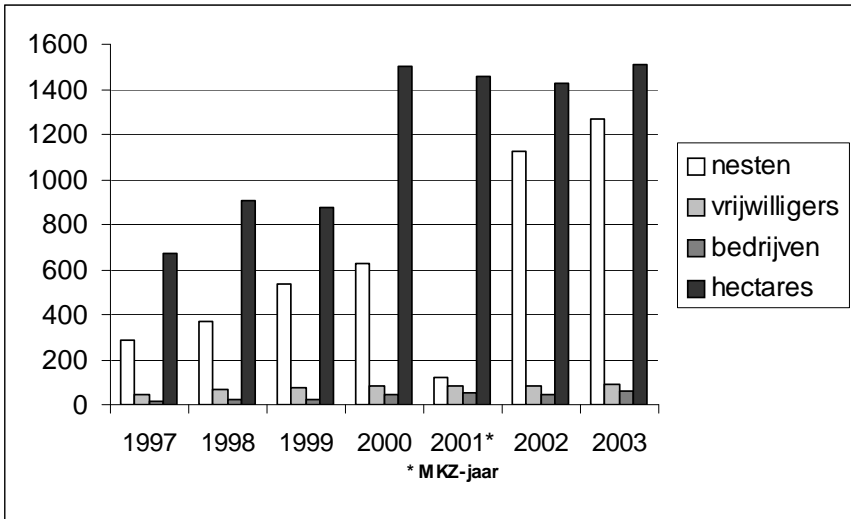
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Brandgans	0	0	0	0	0	1	0
Fazant	0	1	0	0	0	0	0
Grauwe gans	0	0	0	0	0	1	0
Grutto	33	59	54	84	15	107	119
Kievit	218	253	420	481	93	907	1026
Kleine plevier	0	0	0	0	0	0	1
Knobbelzwaan	3	3	0	1	0	1	2
Kulfeend	1	0	0	3	0	2	2
Kwartel	0	0	2	0	0	0	0
Meerkoet	3	6	2	4	0	12	13
Nijlgans	0	0	0	0	0	1	0
Patrijs	4	1	0	1	0	0	0
Scholekster	11	16	21	13	1	37	50
Slobeend	0	0	0	1	0	5	8
Tureluur	7	14	22	24	10	35	40
Veldleeuwerik	0	2	0	0	0	2	0
Waterhoen	0	0	0	0	0	0	1
Wilde eend	4	13	17	12	5	16	6
Zomertaling	0	1	0	2	0	1	0
Totaal	284	369	538	626	124	1128	1268

Tabel 2 Aantal legsels per soort per jaar.

De toename van het aantal gevonden nesten over de periode 2000-2003 moet waarschijnlijk gezocht worden in toenemende deskundigheid van de vrijwilligers, met name met betrekking tot de bijna verdubbeling in de periode 2000-2002. Het jaar 2001 valt negatief op door een gering aantal nesten, veroorzaakt door de MKZ-perikelen van dat jaar, waardoor al aan het begin van het broedseizoen een verbod van kracht werd om weilanden te betreden. De bezetting met 0,79 nest per hectare in 2002 is vergelijkbaar met die van 0,84 nest per hectare in 2003.

Weidevogels en de flora- & faunawet

Het merendeel van de gepredeerde legsels (31,5%) ging verloren door toedoen van kraaien. Deze slimme predator gebruikt de nestmarkeringen en de dekking van het hoge gras, waardoor verdedigingsacties van grutto's vruchteloos bleven.

Grafiek 1 Ontwikkelingen weidevogelbescherming *Kromme Rijn* 1997-2003.

Enig onderzoek wees echter uit dat neststokken die geplaatst werden zonder de aanwezigheid van een nest, door kraaien werden genegeerd. De aandacht van de kraaien beperkte zich tot de combinatie neststokken en actieve grutto. Plaatsing van nestmarkeringstokken op grotere afstanden van een gruttonest kon predatie door kraaien niet voorkomen (persoonlijke mededelingen Pieter de Boer). Ook tegen de provinciale gegevens van 2000, waarin 51% van 1639 nesten verloren ging door predatie, is het aandeel predatie door kraaien dit jaar erg hoog vergeleken met 5,6% in 2000. Het totale aantal in de provincie Utrecht gevonden weidevogelnesten bedroeg in dat jaar 8344 (Duiven, 2000). De toename in predatie door kraaien lijkt gerelateerd te kunnen worden aan toenemende aantallen van deze soort, die sinds 1 januari 2003 een beschermde status geniet onder de nieuwe flora- & faunawet. Hoewel er nog geen gedegen inventarisatie heeft plaatsgevonden, kon er regionaal een toename worden vastgesteld van het aantal bezette kraaiennesten (persoonlijke mededeling Pieter de Boer). De grote vraag is nu waartoe dit leidt voor de grutto. Ook andere organisaties signaleren knelpunten veroorzaakt door de flora- & faunawet. Dit was reden voor de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV) om een studiedag te wijden aan dit onderwerp in november 2003.

Naast het probleem van de predatoren speelt een ander aspect, waarover discussie dient plaats te vinden. In het kader van de natuurbetaling en het vergaren van weidevogelgegevens voor beleidsgebruik, worden de gevonden weidevogelnesten frequent bezocht. Ook in perioden dat daar, vanwege bedreiging door werkzaamheden, geen aanleiding toe is. Zoals blijkt uit de gegevens van dit jaar, is bescherming van weidevogellegfels slechts noodzakelijk voor een kwart van de nesten. Probleem hierbij is dat het veel meer tijd en moeite zou vergen om nesten te

lokaliseren op momenten dat de boer daarom zou vragen in verband met voorgenomen werkzaamheden. Maar er zijn perioden waarin er geen bedreigingen te voorzien zijn voor de weidevogelnesten. Controle zou dan strikt genomen achterwege kunnen blijven, of beperkt kunnen worden tot een minimum, om te voorkomen dat onnodige verstoring plaatsvindt. Ook het opzoeken van nieuwe nesten en controle van eerder gevonden nesten op bouwland na het inzaaien kan achterwege blijven, om verstoring te voorkomen. Dit staat in schril contrast met de altijd toenemende vraag naar gegevens door de landelijke en provinciale weidevogelcoördinatoren van Landschapsbeheer. Echter, een zekere administratiemoetheid begint zich af te tekenen onder de vrijwilligers. Kennelijk ligt een gedetailleerde registratie van alles wat er op en om het veld en de boerderij gebeurt, niet binnen ieders mogelijkheden. Voor sommigen geldt dat administreren zonder directe actie als gevolg van die administratie, leidt tot oplopende frustraties.

Jagen of toch biotoop verbeteren?

Uit onderzoek dat werd uitgevoerd door SOVON met kuikens die van een zender-tje werden voorzien, is gebleken dat gedurende de eerste tien dagen na het uitkomen van een weidevogellegsel 40 tot 50 procent van de weidevogelkuikens verloren gaat door predatie, verdrinking of andere oorzaken (Prijsschieten op de vos, De Volkskrant, 17 mei 2003). Van duidelijke "schuld" van de vos bleek landelijk gezien geen sprake te zijn, wel van sterke regionale verschillen, zoals ook door ons werd vastgesteld voor vos en kraai.

Tegen sommige predatoren is geen kruid gewassen. Zo kwam het in het afgelopen seizoen voor dat twee blauwe reigers stoicijns bij verschillende gelegenheden door het hoge gras struinden, op zoek naar weidevogelkuikens, op de huid gezeten door vertwijfelde Kievitouders (eigen waarneming). Ook ooievaars worden genoemd als predator van weidevogelkuikens, net als kiekendief en buizerd. Andere predatoren, zoals wezel en hermelijn, maken gebruik van de dekking van het hoge gras om weidevogelnesten op te sporen, zonder al te veel aandacht van de getroffen gruttoparen. Ook de hiervoor beschreven kraaien nemen hun deel van de weidevogellegfels. Toename van deze soort levert hoogst waarschijnlijk (regionale) toename op van de predatiedruk.

Er wordt hier en daar voor gepleit om de kraai zijn beschermde status, die hij geniet onder de flora- & faunawet, te ontnemen en weer bejaagbaar te maken. Tot op zekere hoogte is die oproep te begrijpen, zeker wanneer het gaat om een enkel paartje dat grote schade aanricht onder de gruttolegfels. Het is zelfs consequent te noemen, wanneer je staat voor de weidevogels en met name voor de rode-lijstsoort die de grutto is, om afschot in dit geval te rechtvaardigen onder verwijzing naar de ontheffingsmogelijkheid op het jachtverbod, wanneer een vogelsoort economische schade aanricht. Hier ligt een duidelijk spanningsveld. Sinds wanneer is een vogel economie? Waarom de kraai wel afschieten en de ooievaar niet? Of de buizerd?

Natuurlijk is het één en ander lastig te vergelijken. Kraaien zijn opportunisten, die het veel gemakkelijker hebben in het leven dan de andere twee soorten, die net weer zijn opgekrabbeld uit een diep dal, maar toch. Is het leven van een kraai minder waard dan dat van een grutto, of dat van een willekeurige andere vogel?

Nest op bouwland – Frits Franssen

In de statuten van de Vogelwacht staat dat de vereniging zich inzet voor bescherming van vogels in het algemeen. Dat zou betekenen dat de kraai even hoog moet worden aangeschreven als een willekeurige andere vogel.

Sinds de invoering van het instrument natuurbetaling zijn weidevogels een inkomenscomponent geworden voor boeren die zich hebben aangesloten bij Agrarische Natuurverenigingen. Dit instrument vereist plaatsing van neststokken, om controle door een inspecteur mogelijk te maken op een willekeurig tijdstip, ook als dat het einde betekent voor het gemarkeerde nest, zoals hiervoor beschreven. De economische keuze is strijdig met de natuurbescherming op dat punt, maar de keuze voor de weidevogelbeschermer is helder: die kiest voor de grutto. Met de invoering van natuurbetaling verloor de weidevogelbescherming haar onafhankelijkheid. Er wordt betaald voor diensten, al is het weinig en soms moeilijk te realiseren, waardoor er aanspraken gemaakt kunnen worden. Zoals neststokken plaatsen op een perceel waar 100% van de gemarkeerde nesten wordt gepredeerd.

Scholekster met pul – Frits Franssen

Inmiddels heeft minister Veerman van LNV de kraai en de kauw op de landelijke vrijstellingslijst geplaatst, waarmee deze soorten weer volledig bejaagbaar worden. Acute problemen worden hiermee opgelost, maar daar blijft het dan ook bij. De aanleiding tot de beslissing van de minister is een motie die al in 2002 door de Tweede Kamer werd aangenomen, niet het resultaat van een evaluatie van de flora- & faunawet op basis van gegevens uit het veld. Ook het faunabeheerplan, dat is opgesteld door de Faunabeheereenheid Utrecht, is duidelijk over het ontbreken van schadegegevens over beide genoemde soorten: “voor het onderbouwen van eventuele noodzaak tot populatiebeheer kunnen onvoldoende feitelijke

gegevens worden aangevoerd. Tot heden geregistreerde schades waren ook sterk plaatsgebonden (fruit). Monitoring zal tot inzicht moeten leiden in hoeverre beheer verkieslijk is. Daarnaast zal onderzoek moeten uitwijzen in hoeverre predatie op weidevogels een basis voor maatregelen vormt" (Oosterbaan, Faunabeheerplan 2004-2008).

Tureluur – Bert Bos

Natuurlijk zijn er verschillen in aaibaarheidsfactor en persoonlijke keuze en interesse in bepaalde soorten. Vandaar ook het ontstaan van soortbeschermingsprojecten. Maar steeds botst het ene belang met het andere. Daarom verdient een holistische aanpak, uitgaande van biotoopverbetering, de voorkeur. In een dichtbevolkt land als Nederland betekent dit beheer van agrarische en natuurgebieden. Knotwilgen voor de steenuilen, muizenhoekjes voor de bosuilen en torenvalken, mozaiekbeheer voor de weidevogels en slootkantbeheer voor de slobbeend, om maar een willekeurige voorbeeld te noemen.

Uit oogpunt van biotoopverbetering voor weidevogels is gebruik van ruige stalmest en uitgesteld maaibeheer de meest aantrekkelijke beheersmaatregel. Door bemesting met ruige mest wordt het bodemleven verbeterd, waarvan de weidevogels direct profiteren. In recent onderzoek heeft men de aantallen regenwormen in onbemest hooiland vergeleken met die in extensief bemeste weilanden (die in een aantal overige factoren als grondwaterstand, rust en ruimte, vegetatiestructuur en predatiedruk aan elkaar gelijk waren). Uit dit onderzoek bleek dat de

niet-bemeste percelen minder dan de helft van het aantal regenwormen per vierkante meter herbergen dan bemeste (Oosterveld, 2003). Dit betekent een breuk met de reseruatgedachte: extensief beheerde, "natuurlijke" percelen waar de weidevogelstand als vanzelf omhoog zou vliegen.

Naast bemesting speelt maaibeheer een grote rol in weidevogelvriendelijk beheer. Hoog gras door uitgesteld maaibeheer verleent dekking aan de weidevogels, waardoor het gevoel van rust en veiligheid van de weidevogels toeneemt. Nog beter is een gefaseerd maaibeheer (mozaiekbeheer), waarbij naast elkaar gelegen percelen met tussenpozen van één tot drie weken na elkaar worden gemaaid. Hierdoor ontstaat er op het pas gemaaide perceel voor kuikens van voornamelijk Kieviten de mogelijkheid om voedsel te zoeken. De gruttokuikens zoeken naar insecten in het halfhoge gras en beide soorten vinden bij gevaar beschutting in het hoge gras van het niet-gemaaide perceel. Wanneer bovendien werkzaamheden als rollen en slepen van graspercelen plaatsvinden voordat het broedseizoen begint, is er voor de weidevogels alle gelegenheid om in ieder geval de broedperiode op een goede manier door te komen. Op zeer kleine schaal vindt een dergelijk beheer al plaats binnen het werkgebied van de weidevogelwerkgroep *Kromme Rijn*, waarbij het opvalt dat vanaf de late winter tot de vroege herfst door weidevogels gebruikgemaakt wordt van dergelijke percelen, terwijl dat vóór de invoering van het weidevogelvriendelijke beheer alleen gedurende de broedperiode van maart tot juni het geval was.

Literatuur

Duiven, André. Weidevogels 2000, Stichting Landschapsbeheer Utrecht.

Oosterbaan, J. Faunabeheerplan 2004-2008.

Oosterveld, E. Mankementen aan weidevogelreservaten onder de loep genomen, Vogelnieuws, april 2003, p. 14-16.